

Тележкіна О. О.,
Національний фармацевтичний університет

ВАРВАРИЗМИ ЯК ОРГАНІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ВІРШОВОГО ТЕКСТУ (на прикладі поетичного доробку Д. Павличка)

У пропонованій статті автор робить спробу інтерпретувати варваризми як важливий стилістичний засіб і органічний складник лексичної системи поетичного мовлення Д. Павличка.

Ключові слова: запозичення, варваризми, художній простір, локалізація, стилістичний засіб, діалог культур.

В рассматриваемой статье автор интерпретирует варваризмы как важное стилистическое средство и органический компонент лексической системы поэтической речи Д. Павлычко.

Ключевые слова: заимствования, варваризмы, художественное пространство, локализация, стилистическое средство, диалог культур.

The article deals with the barbarism interpretation regarding them as an important stylistic mean and organic component of the lexical system of D. Pavlychko poetic speech.

Key words: loan words, barbarisms, stylistic space, localization, stylistic mean, dialogue of cultures.

Лексична система ідіостилю того чи того митця перебуває в колі наукових зацікавлень вітчизняних мовознавців. Невід’ємним компонентом цієї системи є запозичена лексика. До вивчення особливостей функціонування слів іншомовного походження у прозовому тексті зверталися Л. Батюк [1], Г. Гайдученко [2], І. Сенчук [5], І. Ощипко [4], у поетичному – О. Степанюк [3]. Проте вивчення мовостилію багатьох наших поетів-сучасників із погляду реалізації в ньому запозичень видається недостатнім. Зокрема, обійдені увагою такі лексеми, що були введені в поетичний контекст із певною стилістичною метою, але не увійшли ні до складу актуалізованих у поетичному словнику митця, ні до активного шару загальноживованої лексики. З’ясування специфіки вживання варваризмів у віршових текстах сприятиме глибшому розумінню мовно-поетичного і художнього простору того чи того автора в аспекті міжмовної і міжкультурної взаємодії. Це й зумовлює актуальність обраного дослідження. Ураховуючи нерозробленість цього питання стосовно творчості Д. Павличка, вважаємо за можливе взяти за основу поетичний доробок саме цього митця.

У використанні запозичень у мові художнього твору, зокрема їх неосвоєних одиниць – варваризмів, – Дмитро Павличко не є новатором: він успішно продовжує традиції, започатковані Лесею Українкою, Іваном Франком, Михайлом Коцюбинським і підтримані Максимом Рильським, Василем Стусом, Ліною Костенко.

Спостереження показали, що поет уводить варваризми у віршовий текст ненав’язливо, обережно, не переобтяжуючи поезію. Митець вживає чужорідні слова, позначені по-різному: засобами української мови зі збереженням фонетичного звучання мови-джерела (*ашкеназі, курултай, мачете, надре, пайза*) і в чужомовному графічному оформленні (*yes, fish, body* (англ.), *bajo* (ісп.)). Структурно з-поміж запозичених виділяються лексеми (*fram* (швед.), *jazda* (польськ.)) і різні за компонентним складом словосполучення (*nomen dulce libertatis* (лат.), *Oh, thank you very much* (англ.), *дзень добри* (польськ.)).

У межах художнього простору поетичного твору митець визначає різні місця локалізації варваризмів. Часто це може бути заголовок, який налаштовує читача на певний зміст і настрій твору: про тяжку працю вікномийів (*Windowscleaner* (англ.)), про останню дорогу Ісуса Христа (*Via dolorosa* (італ.)), звертання до Божої матері (*Ave, Maria* (італ.)). Інколи трапляються запозичення зі збереженням іншомовного графічного оформлення в епіграфах, наприклад: *powiedzte mojej materi* ((польськ.) “Скажіть моїй матері”).

Найбільш активно варваризми функціонують у самих текстах віршів. Ужиті Д. Павличком запозичення не роблять текст незрозумілим, складним для сприйняття. Для цього поет удається до різних способів.

Найчастіше спостерігаються такі зразки введення у поетичний текст, коли стає необхідним переклад варваризму у виносках, як-от у вірші “Краків”:

*Народу цього не міг залякати
Ні меч, ні Освенцима дим.
Червоні дахи – черепичні плакати –
Орлині знамена над ним.
Краків – зірниця світанку, **jutrzerka**,
Десять так він далеко, в юнацькому сні...
Там Лепкий приходив на вечір Шевченка,
І крок його чути мені.*

(**Jutrzerka** (польськ.) – вранішня зірка.)

Подеколи до вжитого іншомовного слова подано не переклад, а його тлумачення:

Empire State Building! Я, мов крюк, –
На шпильці хмарочоса.

(**Empire State Building** – найвищий хмарочос у Нью-Йорку.)

Іноді автор спочатку вживає українське слово, а як прикладку до нього – варваризм, і тоді запозичення не потребує тлумачення. Такий варіант спостерігається у вірші “Тримайся, Джохаре!”:

*Тримайся, Джохаре, хай знає Москва,
Що воля не вмерла і правда жива; <...>*

*Кастусь присягає на вірність тобі,
І Сахаров плаче – за тебе в мольбі;
І кличе повстанців на бій-газават
Чупринка-Шухевич, твій перший солдат.*

Лексичне утворення *бій-газават* не лише наближає читача до подій на Кавказі, а й підкреслює єдність помислів тих, хто став в оборону своєї землі.

У деяких випадках поет дає переклад запозичення в самому тексті вірша, не відволікаючи увагу читача на прочитання додаткових пояснень:

*“Салям алейкум!” – значить “Мир вам!”
Салям тобі, Узбекистане!
Хай це чудове привітання
Вселюдським від сьогодні стане.*

Спостерігаються приклади, коли запозичений компонент не потребує перекладу чи пояснення, тому що слово чи вираз відомі всім читачам, хоча й активно не вживані ними. Такі зразки спостерігаємо, зокрема у творах:

а) у вірші “Жид” мова йде про знущання фашистів над учасниками народного театру, що показували різдвяний вертеп:

Та раптом – німці на готарі! Облава. Крик! І тиш страшна. Фашист підходить і регоче:	“Театр народний! О, зер гут! А ти, жидівська потороче, Йди сюди! Що робиш тут?”;
--	--

б) у поезії “Киптар” автор оповідає про сліпе поклоніння моді і всьому закордонному та зневагу народних традицій:

Йде по Хрещатику киптар. Це модно. Засяли мосяжні картуші. Зробилося весняно й великодно, Та швидко радість вигасла в душі.	А що там ще лишилося у скрині? Байбараки, таляри, дукачі? Продайте все! І листя на калині Вітрам продайте крадькома вночі!
Іде киптар. Це сонце смушкуювате. Дав майстрові за нього дід вола, А батько одягав – празникувати, А внука – за десятку продала. <...>	Лишіться лиш з палатами-хатами, Де цвіллю пахне, а не кептарем, Де діти, вже без пам’яті й без тям, Дуріють від мелодій Вону-М!

Віршові твори Д. Павличка засвідчили, що варваризми – потужний стилістичний засіб, який, незважаючи на свою іншомовність, органічно поєднується з українською лексикою і стає важливим компонентом поетичного тексту, що сприяє максимально вдалому розкриттю художнього задуму автора.

Так, завдяки вживанню привітання “Добрий день” литовською мовою поет виявляє пошану до цієї землі:

*Литво, – шепчу я, – laba diena!
До тебе в світанковий час
Приходить молодий Тарас,
Бо для свободи ти рождена! (“Ранок у Вільності”)*

Для створення відповідного національного колориту у вірші “Ніколас Гільєн” автор уживає специфічну назву кубинського напою – *могіто* – і дерева – *сейба*.

А в поезії “Майстер” поет оповідає про вправність і талант індійського музики, і для того, щоб читач сприйняв усю глибину відчуженого ліричним героєм, уводить у кожну строфу твору колоритні назви музичних інструментів (*сітар, рубаб, сурут*) і самого митця (*хашім, устод*):

*Хашім на сітарі індійському грає –
І сходять на землю боги,
Вкривається колосом поле безкрає,
Щось Брахма навколішки Крішну благає,
Завмер подивований люд навкруги.*

Такі зразки засвідчують взаємопроникність різних культур і їх взаємозбагачення.

Д. Павличко використовує варваризми як засіб іронії, що можна спостерегти у 12-му “веселому” листі до М. Лубківського:

*Я зустрічаюся з послами,
І чешу по-англійські yes,
Тут ходять дами в хутрі з лами,
Я поміж ними – бідний пес.
За антологію дістану
Міністра **посту**, а не гріш, –
За що ж піти до ресторану
І з’їсти дуже добрий **fish**?
(**Роста** (словац.) – тут подяка.)*

У цих рядках автор іронізує з приводу того, що за його літературну працю нічого не платять і що повсюдно панує англійська мова.

Крім того, аналізовані запозичення використовуються для підтримання ритмічного ладу твору:

*Я вже не знаю, що дорожче –
Непослушенство, гнів, протест
Чи взятий добровільно хрест,
Бо мучитись “Necesse est!”
О мій великий Переможче!*

Цей латинський відповідник українського *необхідно* знаходимо в XVIII покаянному псалмі. Проте латинське *Necesse est!* вжите не лише для утворення рими зі словом *хрест*, а й для передання глибини усіх внутрішніх переживань ліричного героя.

Заглиблюючись у власні переживання щодо сенсу буття, поет порівнює себе із Гамлетом і, як колись герой Шекспірівської драми, запитує себе *to be or not to be?* Передане англійською мовою запитання вказує на те, що проблема існування кожної людини зокрема і людства в цілому залишається актуальною і в XXI столітті і не лише для жителів Англії, а й для України:

*Як Гамлет, я ходжу поміж гробами,
Святих могил питаюся в журбі:
Чи далі жити з темними рабами,
Чи геть піти – to be or not to be?*

Утверджуючи життєве кредо ліричного героя – “*Мусимо плисти*”, висловлене латинським *Navigare necesse est!*, митець не лише виносить цю фразу як назву циклу, а й повторює її наприкінці кожного дванадцятивірша цього циклу. Як зразок наводимо останню строфу четвертого вірша циклу:

*Плаче апостол волі й науки,
Стогне й згоряє душі палімпсест.
Що тут робити? Вмерти з розпуки?
Hi! Navigare necesse est!*

Розглянуті варваризми є органічним складником лексичної системи поетичного мовлення Д. Павличка, і реалізуються як влучний стилістичний засіб у віршових творах митця. Поет, який знає історію свого народу і вихований на зразках його культури і традицій, сміливо і вдало використовує у поетичних творах елементи, запозичені з інших мов, що свідчить про розширення меж не лише особистого поетового світосприйняття, а й про діалог різних культур.

Продовженням розпочатого дослідження може бути вивчення художньо-семантичної репрезентації запозичень у поетичних творах Д. Павличка як одиниць, що поповнили лексичний склад української мови.

Література:

1. Батюк Л. І. Стилістичні функції іншомовної лексики у творах М. Коцюбинського / Л. І. Батюк // Українська мова та література в школі. – 1964. – № 10. – С. 37-40.
2. Гайдученко Г. Структурно-семантична характеристика лексики іншомовного походження в романі П. Загребельного “Свпраксія” / Г. Гайдученко // Південний архів: (збірник наукових праць). Філологічні науки. – Херсон, 2000. – Вип. VIII. – С. 91-95.
3. Степанюк О. В. Стилістичні функції запозичень у поетичній творчості Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. В. Степанюк. – К., 1997. – 18 с.
4. Ощипко І. Й. Молдавські побутовизми в оповіданнях М. М. Коцюбинського / І. Й. Ощипко // Лексикологія та лексикографія : республіканський міжвідомчий збірник. Серія “Питання мовознавства”. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 95-105.
5. Сенчук І. В. Семантико-стилістичні особливості іншомовних слів у творах Олекси Десняка / І. В. Сенчук // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного інституту. – Ніжин, 1962. – Т. 13. – С. 188-196.

Джерела:

1. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 1 : Поезія 1950-1988. – 512 с.
2. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 2 : Поезія 1989-2000. – 416 с.
3. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 3 : Поезія 2001-2009. – 448 с.
4. Павличко Д. Твори : [у 10 т.] / Дмитро Павличко. – К. : Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2010. – Т. 4 : Поезія 2001-2011. – 608 с.